

Олена Макарчук

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПРЕСА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
ПРО РОБІТНИЧИЙ РУХ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
(1900—1910-ті рр.)

Зроблено спробу проаналізувати становлення робітництва як свідомої політичної сили, що впливала на історичні та політичні процеси початку ХХ ст. у Східній Галичині, за публікаціями соціал-демократичних періодичних видань.

Ключові слова: *Східна Галичина, початок ХХ ст., західноукраїнське робітництво, політичні партії Галичини, соціал-демократична преса.*

Сделана попытка проанализировать становление рабочего класса как сознательной политической силы, влияющей на исторические и политические процессы начала ХХ в. в Восточной Галиции, за публикациями социал-демократических периодических изданий.

Ключевые слова: *Восточная Галиция, начало ХХ в., западноукраинский рабочий класс, политические партии Галиции, социал-демократическая пресса.*

The article attempts to analyze the incipient process of the working class as a conscious political force that influenced the historical and political processes at the beginning of the twentieth century in Galicia, on the basis of publications of the Social Democratic periodicals.

Key words: *Galicia, the beginning of XX century, working class in the Western Ukraine, political parties of Galicia, Social Democratic press.*

Питання участі в суспільному розвитку тих чи інших соціальних груп, фактора їхньої політичної організації та активності є надзвичайно актуальним у сучасних умовах. Робітничий клас завжди виступав рушійною силою у багатьох процесах, що відбувалися у державі.

Метою дослідження є спроба аналізу публікацій західноукраїнських часописів соціал-демократичного спрямування початку ХХ ст. як важливого джерела до вивчення процесу формування робітництва — сили, що може прискорювати або уповільнювати ті чи інші суспільні тенденції, маючи для цього власні потужні засоби: голос на виборах, загальний страйк, створення власних організацій тощо.

Питання розвитку західноукраїнської преси та відображення в ній політичних, економічних, соціальних, освітніх та інших су-

спільних процесів у вітчизняній науковій думці досліджували такі відомі вчені, як А. Животко, С. Кость, І. Крупський, І. Михайлин; окреме місце займають бібліографічні матеріали з історії західно-української преси, підготовлені М. Романюком та М. Галушко [23]. Разом з тим названі автори недостатньо уваги приділили зародженню і становленню робітничого класу у Галичині та тому сегменту тогочасної преси, що взяв на себе завдання інформування та пропаганди в робітничому середовищі.

Кінець XIX — початок XX ст. позначився процесами радикалізації суспільного життя. Засновувалися й утверджувалися політичні партії, майже кожна з них мала свій друкований орган. Однією з перших (17 вересня 1899 р.) на партійній конференції у Львові була створена Українська соціал-демократична партія. УСДП спиралася на промислових і сільськогосподарських робітників. Рупором партії стала газета «Воля», що виходила упродовж 1900—1907 рр. за редакцією видатних діячів української соціал-демократії Миколи Ганкевича та Семена Вітика. «Першим органом соціалістичної думки, органом буковинського мійського і сільського пролетаріату» був часопис «Земля і Воля», який почав видавати 1906 р. у Чернівцях Методій Огороднік [26].

Пропаганда соціалістичних ідей, класова боротьба, організація українського пролетаріату, робітничий рух визначалися основними у тематиці цих часописів.

Уже в першому числі «Волі» було виразно окреслено завдання, що набули важливого значення для «працюючого клясу»: «Фабрики і земля, всі средства господарки мають стати власністю загалу працюючих людей» [1]. Публікаціям у часописі відводилася роль речників «визволення працюючих кляс з ярма визиску і неволі» [30].

Від перших випусків газета відображала нестерпні обставини праці робітництва, що закономірно призводило до зростання страйкового руху. У дописі з Борислава (1900. — 1 цвіт.) розповідається про складні умови видобутку нафти і супутніх речовин (ропа, віск). І хоча вже «сорок кілька років видобувають нафту в Бориславлю», проте «ніхто не звертав уваги на здоров'я і жите робітників-гірників» [20].

Часопис інформував про кричущий випадок, коли в бориславських копальнях воску робітники після майже 12-годинної зміни не були допущені в «почекальні, де по роботі обсушували ся, вертаючи

промоклі з вохких шахт підземних», оскільки вони були замкнені за наказом директора шахти. Ця подія стала іскрою, що розпалила вогонь страйку, де робітники висунули вимоги покращання умов праці, звільнення «звірських наставників, що знущалися над робітниками» [6], підвищення платні тощо. Запал робітничого виступу був настільки потужним, що ні виклик жандармів, ні прибуття зі Львова військових підрозділів, ні байдужість адміністрації не змусили страйкарів відступити.

Однак власники підприємств й надалі нехтували правилами техніки безпеки. Як наслідок — кількість нещасних випадків зростала. Зокрема, у квітні 1901 р. вибух газу в бориславських копальнях призвів до трагедії — шість робітників, попалених вогнем, були підняті на поверхню. У червні 1902 р. новий вибух газу в копальнях Борислава спричинив загибель 20 робітників. «Воля» звинуватила у цих трагедіях «господарку приватно-капіталістичну», де «капіталіст гонить лише за зиском і є необмеженим паном-власителем копальні». Часопис зробив висновок: у цій ситуації «нещасливі пригоди мусять йти одна за другою» і «лише організація робітнича і боротьба зорганізованого пролетаріату» може спинити ці процеси [7].

У квітні 1902 р. у Львові розпочався страйк кравецьких робітників, що тривав тиждень. До вибуху страйку призвело збільшення робочого дня від 12 до 14 годин. «Хто не бачив верстату, в котрім робітник працює, — пише дописувач часопису, — той не може поняти, як тяжко приходиться йому нещасному жити... Сморід, задуха нищить його організм і передчасно робить сухітником. Кравці хорують масами на сухоти, на шкорбут». Показово, що, коли робітники проявили солідарність, майстри почали «один за одним кликати «пардон» і просити робітників, щоби вступили до праці» [8].

Важливою рисою робітничого руху стало посилення участі в ньому людей, які в умовах економічної кризи втратили роботу. У квітні 1901 р. на вулиці Львова вийшли тисячі безробітних, вимагаючи хліба і праці. На шпальтах часопису яскраво висвітлювалася ситуація, що склалася у Львові: «Довготриваючий, безнастанний брак праці, застій в будівельним руху скінчився голодовими розрухами... Кількасот безробітних, голодних людей кинуло ся на столи з бохонцями хлібів... Значна товпа кинулась по місті, посипалось каміне, стали звеніти і тріскати шиби а рівночасно замикався один

склеп за другим» [8, с. 4]. Налякана заворушеннями, влада змушена була забезпечити частину безробітних роботою.

Одним із найбільших виступів робітництва того часу став страйк 5000 будівельників Львова, що тривав з 27 травня до 5 червня 1902 р. Другого червня страйкарів підтримали безробітні, які пройшли вулицями Львова з вимогами розпочати переговори з власниками підприємств. Ці вимоги були проігноровані, і страйк продовжився. Проти демонстрантів застосували військові підрозділи і загони кінної поліції, які «виїжджають вихром на безоружний народ, рубають і січуть шаблями, тратують кінськими копитами всіх без розбору... Жертвою падають і жінки і діти, чути плач, стогін і зойк» [14]. Після появи перших постраждалих частина страйкарів узялися за каміння, зводилися барикади. Як наслідок розправи 5 осіб було вбито і 50 поранено. Зрозумівши, що «перегнули палицю», влада розпочала переговори, які закінчилися компромісом.

Великого розмаху на початку ХХ ст. набула боротьба робітництва за загальне виборче право. У липні 1903 р. відбулися робітничі збори і демонстрації у Бродях, Коломиї, Перемишлі, Ряшеві, Станіславі, Стрию та інших містах з вимогами «загального, рівного, безпосереднього виборчого права» [16]. 23 жовтня 1905 р. «сорокатисячний робучий люд» вийшов на вулиці Львова з вимогами запровадження загального виборчого права і «народньої репрезентації». Сторінки часопису заповнені закликами: «Нехай живе народний парламент!»; «Нехай живе загальне, рівне і безпосереднє виборче право!» [20]. Редакційні статті переконували робітників, що тільки вони повинні «доложити всіх сил, щоби загальне право голосованя вийшло як найскоріше в жите. Тоді вже не міністр буде регулювати їх платню і час роботи, але вони самі через своїх власних послів» [21]. «Земля і Воля» в передових редакційних статтях звертала увагу на актуальні проблеми українсько-польських відносин у Східній Галичині, друкувала публіцистичні статті, зокрема: В. Л. «Проф. Грушевський про українську парламентарну й соймову політику» [25], Осип Безпалко «Політика української буржуазії на Буковині» [29].

Під тиском масового політичного руху австрійський уряд пішов на запровадження у країні загального виборчого права.

Важкі умови життя і праці, обмеження політичних прав змушувало робітництво об'єднуватися у товариства, позаяк саме «в

робітничих товариствах єднає пролетарият свої сили, здобуває свідомість свого значіння і своїх прав» [15]. «Земля і Воля» наголошувала, що «кождий свідомий робітник мусить змагати до того, аби всі робітники були у своїх заводових організаціях непохитно згуртовані». Робітників не може вже задовольнити лише економічний захист. «Потребують робітники в першій лінії горожанських та політичних прав. Робітники є сьогодні надто свідомі, щоби постійно заспокоювались тільки пустим, теоретичним узнаванем своїх прав або самими обіцянками». Увага особливо акцентувалася на створенні товариства «Воля», перші збори якого відбулися 1 березня 1903 р. Головою товариства обрано М. Ганкевича, заступником — І. Возняка. До складу керівництва ввійшли С. Вітик, І. Вуйцік, М. Качмарський та ін. Товариство мало стати основою організації, що «повинна огорнути цілий наш робучий люд і злучити його в одну солідарну армію уоружену до борби за права народних мас» [24].

За взірцем цього «першого руського Товариства робітничого в Галичині» створювалися товариства у Сколе, Угорниках (поблизу м. Станіслав), у Станіславі та інших містах і містечках [17]. Вже на початку 1904 р. часопис нараховував 3000 членів «товариств заводових». Редакція вказувала, що ці товариства мали свої бібліотеки, «в котрих єсть разом 4504 томів (книжок), з котрих користало 2584 робітників» [19]. Повідомлялося і про робітниче товариство «Братерство» в Чорткові та «товариство для робітників нафтярских «Sila», засноване в Бориславі [18].

Робітники міста сприяли також організаційному оформленню сільського пролетаріату. Зокрема, на вічі сільських робітників у с. Юринці (Буковина) представник соціал-демократії М. Огородник «звернув увагу присутніх на потребу організації сільських робітників». «Коли робітники по містах здобули собі нині таку силу, що числитися мусить з ними кождий, а силу ту здобули єдино через свої організації, то і сільським робітникам треба здобути таку силу, а силу ту дадуть їм організації» [25].

У числі часопису «Воля» від 15 січня 1902 р. повідомлялося про з'їзд фахових робітничих організацій з усієї Галичини, що відбувся 5—6 січня в Перемишлі. На нього прибули 48 делегатів, які представляли ці спілки. На з'їзді обговорювалося «багато справ, що дотикають самих підвалин фахової, заводської організації» [11].

У низці матеріалів розглядалися питання про створення українських робітничих об'єднань і в інших, не галицьких, містах Австро-Угорщини, зокрема у Відні. Так, 3 червня 1900 р. у Відні відбулися перші загальні збори українського робітничого товариства «Поступ». Головою товариства було обрано Йосипа Дречевича («щукорник»), заступником — Гринька Довганика («котляр»). До складу керівництва увійшли також Ізидор Воленга (коваль), фабричні робітники Кость Томицький, Гринько Гойдин та Теофіль Білоус [4]. Згадувалися й інші українські робітничі товариства у Відні — «Січ» та «Родина» [12].

Характерним у робітничому русі кінця XIX — початку XX ст. було те, що страйкові виступи тісно перепліталися з боротьбою робітників за право відзначати 1 Травня. Уже в перших числах «Волі» подавалася інформація про Першотравневі святкування у різних містах Галичини. Особливо «величаво і погідно» минуло 1 Травня 1900 р. у Львові. Після виступів очільників соціал-демократії «кілька тисячів народа різнобарвного, могучою хвилею рушило з парку до міста, де вже робітників дожидало військо і поліція» [3]. Урочистості тоді відбулися також в Бучачі, Перемишлі та інших містах.

У першотравневому мітингу 1901 р. у Львові взяло участь близько 15 тисяч демонстрантів. «Величезний, величавий, безконечний похід» після мітингу вулицями Львова пройшов з «бойовими кличами робітників»: «Нехай жиє 1 Май!»; «Нехай жиє 8-годинний день праці!»; «Нехай жиє вільна, самостійна республіка українська!»; «Проч з царатом!» [8, с. 2]. «Величаві походи», присвячені 1 Травня, 1901 р. відбулися у Бориславі, Дрогобичі, Перемишлі, Самборі. Іноді ці урочистості закінчувалися трагічно. Зокрема, часопис описував криваву травневу демонстрацію у Львові 1906 р. Як тільки мітингувальники розгорнули червоний прапор, «відділ кінної і пішої поліції кинув ся на них і почав тратувати кіньми і рубати шаблями. Поліціанти масакрували людей як громада дикунів, кидалися як божевільні на безборонних» [22]. Як результат — двох робітників і одного студента було важко поранено, багато покалічено і травмовано.

Однак не лише революційна активність робітничих мас викликала інтерес редакції: увага зверталася і на більш прозаїчні питання — житло, загальна та професійна освіта тощо. Так званому революційному марксизму протиставлявся мирний, лейбористський,

шлях боротьби за покращання умов життя робітників. 15 жовтня 1901 р. у часописі оприлюднено проект закону про будівництво дешевого і якісного помешкання для робітників. 1 липня 1901 р. «Воля» порушувала проблеми неписьменності населення краю. На сторінках тижневика «Земля і Воля» друкувалися такі статті, як: «Соціалізм а учителі» [28], «Про кооперацію» [27], «В організації сила» [29]. Заголовки багатьох публікацій («Чому вуголь дорожчає?» [5], «Хто з чого жиє?» [9], «Справа гірняків в парламенті» [10]; ін.) свідчать, що соціал-демократичні часописи перебували у центрі суспільно-політичного життя, не зосереджуючись лише на підбурюванні робітничих мас до збройних виступів, як це у сусідній Росії робили ленінські газети «Искра» та «Правда».

Підсумовуючи, відмітимо характерну рису соціал-демократичних часописів початку ХХ ст.: вони не обмежувалися виключно тим або іншим напрямом — революційним (барикади) чи т. зв. угодовським (загальне виборче право для робітників), а навчали і долучали робітничі маси до усіх видів боротьби за власні права, зокрема до їх умілого поєднання залежно від конкретно-історичних обставин.

1. Воля : орган української соціальної демократії. — Львів, 1900. — 1 січ. (ч. 1). — С. 1.
2. Воля. — 1900. — 1 цвіт. (ч. 7). — С. 6.
3. Воля. — 1900. — 15 мая (ч. 10). — С. 3.
4. Воля. — 1900. — 15 черв. (ч. 12). — С. 1.
5. Воля. — 1900. — 1 падолиста (ч. 21). — С. 3.
6. Воля. — 1901. — 15 січ. (ч. 2). — С. 6.
7. Воля. — 1901. — 15 цвіт. (ч. 8). — С. 6.
8. Воля. — 1901. — 15 мая (ч. 10). — С. 2, 4, 6.
9. Воля. — 1901. — 1 верес. (ч. 17). — С. 4.
10. Воля. — 1901. — 15 падолиста. — С. 3.
11. Воля. — 1902. — 15 січ. (ч. 1—2).
12. Воля. — 1902. — 15 марта (ч. 5—6). — С. 4.
13. Воля. — 1902. — 1 цвіт. (ч. 7). — С. 6.
14. Воля. — 1902. — 15 черв. (ч. 10/11/12). — С. 4—6.
15. Воля. — 1903. — 15 марта (ч. 6). — С. 1.
16. Воля. — 1903. — 15 лип. (ч. 13). — С. 1.
17. Воля. — 1903. — 15 верес. (ч. 18). — С. 7.
18. Воля. — 1903. — 15 падолиста (ч. 22). — С. 6.
19. Воля. — 1904. — 1 цвіт. (ч. 7). — С. 6.

20. Воля. — 1905. — 1 падолиста (ч. 15). — С. 1.
21. Воля. — 1906. — 15 січ. (ч. 2). — С. 8—9.
22. Воля. — 1906. — 15 мая (ч. 10). — С. 5.
23. *Животко А.* Історія української преси / Аркадій Животко. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 368 с.; *Крупський І. В.* Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX — перша чверть XX ст.) / І. В. Крупський. — Львів : Світ, 1995. — 184 с.; Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848—1919 рр.). — Львів, 2001. — 136 с.; *Кость С. А.* Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: структура, проблематика) / С. А. Кость. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — Кн. 1. — 264 с.; *Романюк М. М.* Українські часописи Львова 1848—1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. — Львів : Світ, 2001. — Т. 1 : 1848—1900 рр. — 744 с.
24. Земля і Воля. — 1907. — 3 січ. — С. 2.
25. Земля і Воля. — 1907. — 5 цвіт. — С. 4.
26. Земля і Воля. — 1907. — 15 падолиста. — С. 1.
27. Земля і Воля. — 1908. — 1 цвіт. — С. 4.
28. Земля і Воля. — 1908. — 15 черв. — С. 2.
29. Земля і Воля. — 1909. — 15 верес. — С. 3.
30. *Романюк М. М.* Українські часописи Львова 1848—1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. — Львів : Світ, 2001. — Т. 1 : 1848—1900 рр. — С. 695.

Мар'яна Комариця

ШЕВЧЕНКІАНА В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917—1921 рр.

Окреслено роль політичного, духовного та морального імперативу поетичного слова Т. Шевченка у процесі формування національної самосвідомості українців у 1917—1921 рр. На основі публікацій у періодичних виданнях різного ідеологічного спрямування простежено націєцентричний і соціоцентричний вектори формування культури Т. Шевченка, дискутовано питання державотворчого візіонерства та містичності пророчого дару поета.

Ключові слова: *шевченкіана, Визвольні змагання 1917—1921 рр., українська преса, культ, націєцентризм.*